

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто тенденції, присутні на ринку страхування життя в Україні та на світовому ринку страхування. Схарактеризовано існуючі проблеми вітчизняного страхування та підкреслена необхідність розробки науково-обґрунтованої регуляторної політики в Україні з урахуванням визначених тенденцій.

The problems of the need of developing the complex systems approach with the conducting are examined by the author agricultural insurance. Are proposed directions for developing the complex insurance in the agriculture, which will render assistance to increase of the agricultural production.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сьогоdnішніх трансформаційних умовах набувають великої гостроти проблеми державного регулювання страховою діяльністю. Діючі концепції розвитку страхового ринку не відповідають вимогам захищеності страхувальника та виконанню основної функції страхування – покриття збитків при настанні страхового випадку. Для становлення в Україні цивілізованої системи страхування необхідна розробка єдиної системи страхування і встановлення чітких процедур, якими б керувалися всі страхові компанії, що працюють на страховому ринку, а також забезпечення державного нагляду за страховою діяльністю.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблемам страхування життя в Україні присвячено багато публікацій як вітчизняних, так і закордонних авторів. Адже договори страхування життя не лише задовольняють потреби страхувальників у страховому захисті, а й здатні забезпечити їхні інвестиційні інтереси, тобто уможливають нагромадження й капіталізацію страхових внесків. Сьогодні є ряд важливих аспектів, які повинні бути враховані з метою успішного розвитку й функціонування як ринку страхування, так і сектора страхування життя, які досліджуються упрацях вітчизняних і закордонних економістів, серед яких В.Д. Базилевич, К.В. Шелехов, Т.Е. Гварліані, М.М. Александрова, В.В. Шахов, В.І. Фурман, А. Манес, У. Нелмен, та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Як показує світовий досвід, страхування життя завжди розглядалось як вигідне вкладання грошей. Страхування життя відноситься до накопичувального страхування, при цьому тимчасово вільні кошти акумулюються у страховому фонді та стають важливим джерелом інвестицій в економіку держави. Довгострокове страхування на 10, 20, 30 років надає можливість накопичувати досить великі страхові фонди, тимчасово вільна частина яких може використовуватись як джерело інвестицій у народне господарство, що сприяє стабілізації фінансового стану країни. Але сьогодні премії з цього виду страхування займають дуже малу частку в загальних обсягах премій по ринку – 4,6%, а частка інвестицій в економіку України не досягає й 1%. Тому, перед науковими робітниками встає питання побудови моделі системи страхування життя прийнятної для підприємців і населення України, яка здатна забезпечити прибуткову діяльність страхових компаній.

Постановка завдання. Метою представленого дослідження є розгляд тенденцій розвитку страхування життя в Україні. На базі аналізу стану цього виду страхування, досліджень і публікацій у даній галузі, міжнародного досвіду – визначити існуючі проблеми та сформулювати завдання, щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Страхування життя це підгалузь особистого страхування, яка є формою захисту від ризиків, що загрожують життю, здоров'ю,

працездатності людини.

Страховання життя відноситься до накопичувального страхування, при цьому тимчасово вільні кошти акумулюються у страховому фонді та стають важливим джерелом інвестицій в економіку держави.

Договори страхування життя не лише задовольняють потреби страхувальників у страховому захисті, а й здатні забезпечити їхні інвестиційні інтереси, тобто уможливають нагромадження й капіталізацію страхових внесків.

Світовий страховий ринок чітко поділений на ринок страхування життя і ринок загального страхування. Відповідним чином будується і статистика. Так, за даними статистичного щорічника "European Insurance in Figures", CEA Publications, структура страхового ринку країн-членів ЄС має такий вигляд (табл. 1). Якщо звернути увагу на співвідношення великих галузей страхування на світовому страховому ринку то, страхування життя займає більше половини ринку.

Таблиця 1

Динаміка та структура страхового ринку країн-членів ЄС
зі збору страхових премій, у % [1]

Страхові премії	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.
1. Життя (Life)	48,0	50,0	53,5	56,1
2. Загальне (General)	52,0	50,0	46,5	43,9

За підсумками 2007 року за обсягами страхових премій по всіх континентах світу, окрім Америки, превалювало страхування життя (рис.1). У Америці за підсумками 2007 року частка страхування життя склала 46,5%, у Азії – 74,2%, в Африці – 71,5%, в Європі – 61,6% і в країнах Океанії – 52%.

Рис.1. Долі галузей страхування у світі та по континентах станом на 2007 р., % [2]

Крім того, слід зазначити, що частка континентів на світовому страховому ринку по галузях страхування абсолютно розрізняються. Наприклад, в загальних преміях по страхуванню життя найбільшу частку має Європа. Якщо в 2004 році частка Європи в страхуванні життя складала 37,8%, то в 2007 році вона досягла 43,3%. Частки Азії та Америки мали тенденцію до скорочення. Частка Азії в страхуванні життя за останніх 4 році з 29,9% знизилася до 26,1%, а Америки – з 29,5% до 27,6%. Частка Африки і Океанії в страхуванні життя в 2007 році не змінилася відносно попереднього року і залишилася на рівні 3,1%. Отже, до 2007 року частка страхування життя на світовому страховому ринку збільшувалася стабільно, і середньорічний темп збільшення складав 0,3 процентних пункти [2].

У 2008 році страхові премії у світі досягли показника 4270 млрд. долл., у т.ч. частка страхування життя склала 2490 млрд. долл., а частка non-life страхування – 1779 млрд. долл. Вперше, починаючи з 1980 року, спостерігалось реальне скорочення премій; так, зменшення премій по non-life страхуванню склало 0,8%, у той час як премії по страхуванню життя

зменшувалися більше швидкими темпами – на 3,5% (табл.2).

Таблиця 2

Темпи приросту премій в 2008 році у порівнянні до 2007р.[1]

	Страховання життя	Non-life страхування	Усього
Індустріальні країни	-5,3%	-1,9%	-3,4%
Країни, що розвиваються	14,6%	7,1%	11,1%
У світі	-3,5%	-0,8%	-2,0%

Доходи від операцій по страхуванню ризиків залишилися стабільними, у той час як доходи від інвестиційної діяльності й відсотки від акціонерного капіталу скоротилися як в non-life страхуванні, так і в страхуванні життя. Акціонерний капітал компаній по non-life страхуванню зменшився на 15-20%, а компаній по страхуванню життя на 30-40%.

У 2008р. найбільшого впливу зазнало інвестиційне страхування. На скорочення глобальних премій по страхуванню життя на 3,5% вплинув економічний спад у промислово розвинених країнах (-5,3%), що був деякою мірою збалансований за рахунок росту на ринках, що розвиваються (+15%). Скорочення обсягу премій в індустріальних країнах стало наслідком негативних результатів операцій по страхуванню з одноразовою премією й продуктами, прив'язаними до ринків акцій. Хоча значне скорочення спостерігалось в другій половині 2008 року в результаті фінансової кризи. У другій половині 2008р. на багатьох ринках, що розвиваються відбувся спад в інвестиційному страхуванні життя (unit-linked) [1]. Розглядаючи кількість страхових компаній, діючих на страховому ринку України (табл.2), можна зробити висновок: станом на 1.01.2009р. діяло 469 страхових компаній. З них кількість страховиків, що здійснювали страхування життя становила 73, а кількість страховиків, що здійснювали види страхування інші, ніж страхування життя – 396 компаній [3].

З наведених у табл.3 даних свідчить, що співвідношення між страховими компаніями з ризикових видів страхування і страхування життя має тенденцію до збільшення компаній по страхуванню життя. У 2007 році їх вага дорівнювала 14,5%, а в 2008р. – 15,6%. Тобто, протягом 2001-2008рр. спостерігається тенденція до збільшення страхових компаній зі страхування життя у загальній кількості страхових компаній України.

Таблиця 3

Динаміка кількості страхових компаній Non- life і Life

Роки	Non- life	%	Life	%	Всього
2001	309	95,00	19	5,00	328
2002	322	94,00	22	6,00	344
2003	310	92,00	28	8,00	338
2004	338	89,00	45	11,00	383
2005	348	87,43	50	12,57	398
2006	356	86,67	55	13,38	411
2007	382	85,5	65	14,5	447
2008	396	84,4	73	15,6	469

Кількість страхових компаній за I півріччя 2009 року (січень – червень) зросла на 2 компанії та станом на 30.06.09р. становила вже 471, з них на 3 компанії (до 75) зросла кількість компаній зі страхування життя [3]. Але, аналізуючи концентрацію ринку страхування (табл.4), можна зробити такі висновки.

Як бачимо 3 страхові компанії по страхуванню життя забезпечують надходження 560,5 млн. грн. чи 51,2%, а 10 страхових компаній – майже 80% премій. Тобто концентрація страхового ринку життя дуже висока. На ринку ризикових видів страхування також значна концентрація (50 компаній забезпечують 72,7% надходжень страхових премій по ринку).

Аналіз рівня концентрації страхового ринку України у 2008р. [3]

	Страховання життя		Страховання ризикове	
	Премії (млн. грн.)	Частка на ринку, %	Премії (млн. грн.)	Частка на ринку, %
Тор 3	560,5	51,2	2 754,6	12,0
Тор 10	874,4	79,8	6 708,6	29,3
Тор 20	1 030,0	94,0	10 268,7	44,8
Тор 50	1 095,48	99,99	16 666,6	72,7
Усього по ринку	1 095,5	100,0	22 913,0	100

У 2009р. ситуація не змінилася. Так, незважаючи на велику кількість компаній, реально на ринку основну частку валових премій акумулюють 50 страхових компаній "non-Life" (77,3% премій) та 10 компаній "Life" (81,7% премій). Тобто має місце значна монополізація страхового ринку як в ризикових видах страхування, так і в страхуванні життя.

У 2008 році українські компанії зі страхування життя зібрали понад 1,1 млрд. грн. валових страхових платежів, подолавши тим самим позначку в 1 млрд. грн. (у 2007 році зібрано 783,9 млн. грн. валових страхових премій). Але частка премій зі страхування життя у загальному обсязі премій по ринку дуже мала і дорівнює у 2008р. 4,6%.

Звіт голови Держфінпослуг пана Сулова свідчить, що сумарні надходження 216 компаній із 469, які на кінець 2008 року діяли на ринку, становили 97,8% (або 23,5 млрд. грн.) від загальних по ринку. Решта компаній (253) отримували порівняно незначні надходження – сумарно 0,5 млрд. грн., або 2,2% від загальних премій по ринку. За бездіяльність на ринку Держфінпослуг анулювала ліцензій в 2008 році 7 компаній (19 ліцензій), в 2009 у 2. У 278 компаній "non-life" (або 70,2%) рівень виплат станом на 31.12.2008р. був меншим за 15%. З них 43 компанії отримували значні премії за рік – від 50–550 млн. грн. (сумарно 7,2 млрд. грн., або 31,4 % від ринку "non-life") [4].

Оцінюючи загальні активи страховиків станом на 30.06.09р., можна дійти висновку, що їх обсяги, за визначеними законом категоріями, становили 22947,1 млн. грн., з них 9619,6 млн. грн. використано страховиками з метою представлення коштів страхових резервів.

Аналіз динаміки та структури резервів страховиків у 1-му півріччі 2008-2009рр. свідчить, що загальні страхові резерви збільшилися з 9,1 млрд. грн. до 9,6 млрд. грн. на 30.07.2009р. У тому числі резерви зі страхування життя збільшилися з 1166 млн. грн. до 1603,6 млн. грн. у 1-му півріччі 2009р. Тобто, має місце збільшення резервів зі страхування життя (математичні резерви) на 437,6 млн. грн. чи на 37,5%.

У загальних резервах математичні резерви складають більш, ніж 12%. Але у розміщенні математичних резервів відбулися зміни. Так у 1-му півріччі 2008р. 44,5% їх було розміщено на банківських вкладах, а у 1-му півріччі 2009р. тільки 35,3%. Таким чином, на банківських вкладах знаходиться 566,6 млн. грн. математичних резервів. Решта розміщена в: акціях – 128,8 млн. грн., облігаціях – 169,6 млн. грн., цінних паперах – 374,7 млн. грн. [3]. Тобто, можемо зробити висновок, що українські страховики зі страхування життя також розміщують свої кошти, як і всі інші, на банківських вкладах, в акція, облігаціях та цінних паперах.

В останній час багато компаній відчули дефіцит пропозиції ліквідних активів, що призвело до зниження їх інвестиційної активності. Крім того, додатковою причиною погіршення інвестиційного клімату стало не прогнозоване стрімке зростання курсів іноземних валют по відношенню до гривні і виникнення позитивної курсової різниці, яка згідно з чинним законодавством підлягає оподаткуванню за ставкою 25%, тим самим зменшуючи загальну суму інвестицій, номінованих в іноземній валюті. При цьому, оподаткуванню підлягає дохід, що виник через позитивну курсову різницю, хоча при цьому

не відбувається реалізація послуг і товарів інвесторами та дочірніми структурами як інвестиційними об'єктами. Це призводить до того, що акціонери вимушені розглядати проблемне питання оподаткування інвестиційних коштів як чинник об'єктивного високого інвестиційного ризику, що може призвести до суттєвого ускладнення інвестиційної діяльності в Україні, у тому числі й у сфері страхування.

Істотний вплив на ринок роблять і інші фактори. Так, запроваджений Постановою Національного банку України у жовтні 2008 року мораторій на дострокове зняття депозитів, створив проблеми для страховиків щодо виконання своїх зобов'язань перед клієнтами, особливо в банках, у яких була введена тимчасова адміністрація НБУ.

Підводячи підсумок оцінки діяльності ринку страхування життя в Україні можна зазначити:

- ринок страхування життя врятувало від сильного падіння «недостраховання»;
- за останній рік змінилося керівництво майже всіх великих лайфових компаній;
- на українському ринку страхування життя позитивну динаміку росту показали страховики, що мають власні мережі продажів (не MLM) і, що мають у портфелі значну частину корпоративного страхування;
- корпоративний сегмент страхування є ключовим і пріоритетним у роботі страхових компаній;
- фактором, що вплинув на збереження договорів, стала лояльна політика страховиків, а саме: дозвіл вносити платежі частинами, припиняти сплату платежів і міняти валюту договорів, корпоративним клієнтам можливість перекласти обов'язок по сплаті внесків на самих співробітників;
- ситуація з комісійною винагородою агентів та брокерів привела до необхідності реформування MLM-Каналу продажу. Необхідно ввести ліцензування агентів, причому цим повинні займатися самі компанії, а не регулятор, адже вони в першу чергу зацікавлені в роботі агента;
- підвищити капіталізацію зможуть не всі компанії. Інвестиції в Україну не ставляться до швидкоокупних, тому треба розраховувати на наявність українських інвесторів;
- змінилися мотивації для клієнтів. Частіше клієнти зацікавлені не в нагромадженні, а у фінансовому захисті своєї родини у випадку смерті годувальника або одержання інвалідності;
- у найближчі кілька років основними джерелами росту ринку страхування життя будуть нові канали продажів.

Також, аналіз ринку страхування життя виявив, що основними негативними факторами, що впливають на діяльність страховиків є: розміщення коштів у ризикові активи; зміни курсу валюти; ситуація в банківському секторі; низька капіталізація страхових компаній; низька платоспроможність населення; відсутність політичної стабільності та підтримки держави.

Як відомо, стан справ на страховому ринку, як правило, відображає загальну ситуацію в економіці країни. Досвід функціонування страхового ринку України показав, що швидке зростання кількості страхових компаній не означає настільки якісних змін в страховій сфері і наявності конкуренції страхових послуг.

Визначальними в умовах ринкової економіки для більшості страховиків стали проблеми адаптації до ринкової кон'юнктури і конкурентного середовища та можливості забезпечення фінансової стабільності як самих страхових компаній, так і страхових операцій, які вони проводять. При цьому є й інші об'єктивні і суб'єктивні причини, особливо загальна економічна і фінансова криза, і пов'язані з нею проблеми збитковості галузей народного господарства, втрата довіри населення до економічних і ринкових перетворень, в тому числі і до розвитку страхування як однієї з найбільш дієвих форм соціального захисту населення.

Зараз Комісія Держфінпослуг розробляє разом з Мінфіном порядок визначення справедливої ціни на різні види активів. Страховикам, які за підсумками 2009 року не зможуть виконати вимоги по резервах або нетто-активах прийдеться або зменшувати

статутні фонди, або припиняти страхову діяльність. За оцінками експертів, більше десятка лайфхових страховиків будуть змушені частково перемінити структуру активів.

Крім того страховикам з нового року доведеться надавати розширену звітність. Необхідно буде показувати кількість акцій того або іншого емітента в активах і їхню вартість; розшифрувати дебіторську заборгованість (скільки в компанії сумнівної заборгованості й чи формує вона під неї резерви) та кредиторську заборгованість (адже деякі страховики роблять випуски облігацій на мільйони гривень і залучають більші кредити, ціль яким не завжди ясна); показувати всі угоди за звітний період, сума яких перевищує 10% валюти балансу [5].

На сучасному етапі економічного розвитку України потенційна роль і необхідність всебічного піднесення страхування є особливо важливим напрямком державної політики, оскільки для усунення наслідків прямих та опосередкованих збитків у народному господарстві країни саме відшкодування останніх через систему страхування має позитивні макроекономічні наслідки. Створення дієвої системи захисту інтересів громадян, підприємців, підтримка соціальної стабільності суспільства неможлива без ефективного функціонування ринку страхових послуг із широким спектром усіх його галузей.

Висновки і перспективи подальших розробок. Проведене нами аналітичне дослідження страхування життя в Україні виявило існування цілого ряду проблем, а саме:

- страхування життя в Україні займає на страховому ринку 4,6%, тоді як на світовому страховому ринку воно займає більше 50%;
- має місце значна монополізація страхового ринку як в ризикових видах страхування, так і в страхуванні життя (10 компаній "Life" акумулюють 81,7% премій);
- корпоративний сегмент страхування є ключовим і пріоритетним у роботі страхових компаній;
- низька платоспроможність населення не сприяє розвитку страхування життя;
- капіталізація страхових компаній є дуже низькою;
- значна частина коштів розміщена у ризикові активи тощо.

Усе вище перераховане, а також відсутність політичної стабільності та підтримки держави, зміни курсу валюти, ситуація в банківському секторі не сприяють розвитку цього виду страхування в Україні.

На нашу думку, існує нагальна потреба в розробці принципово нового законодавства в галузі страхової системи України та узгодження його з іншими сферами економіки для забезпечення виконання основної функції страхування – покриття збитків при настанні страхового випадку, а також забезпечення державного нагляду за страховою діяльністю.

Одним із пріоритетних завдань розвитку національних систем страхування в Україні є вдосконалювання інвестиційної політики, що передбачає вироблення й реалізацію заходів щодо створення сприятливого інвестиційного клімату, що забезпечує розширення напрямків інвестування коштів страховиків.

Література

1. Кастр А. Рост развивающихся страховых рынков в ближайшие 10 лет станет еще более активным / Анри де Кастр // Insurance Top. – 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.forINSURER.com>.
2. Султанов Д. Мировой страховой рынок в 2005-2007 годах: по материалам SIGMA Economic Research and Consulting: Swiss Re / Д. Султанов // Sigma. – 2008. – № 3. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.forINSURER.com>.
3. Страховий ринок: 2008р., 2009р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>.
4. Звіт про роботу державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2005-2008рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>.
5. Сосновский О. В условиях кризиса страховщики должны пересмотреть свою политику резервирования [Електронний ресурс] / О. Сосновский. – Режим доступу: <http://www.forINSURER.com>.